

1

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildirileri

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür
Kurumu

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

2007
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî
800. Doğum Yılı Dönümü

800th Anniversary of
the Birth of Rumi

Sempozyum tertip heyeti
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç (Bşk.)
Celil Güngör
Ekrem Işın
Nuri Şimşekler
Tuğrul İnançer

Cilt: 1

Motto Project yayını

İstanbul, Haziran 2010

ISBN 978-605-61104-0-5

Editörler

Mahmut Erol Kılıç

Celil Güngör

Mustafa Çiçekler

Katkıda bulunanlar

Bülent Katkak

Muttalip Görgülü

Berrin Öztürk

Nazan Özer

Ayla İlker

Mustafa İsmet Saraç

Asude Alkaylı Turgut

Nadir Aksu

Gülây Öztürk Kipmen

Yusuf Kot

Furkan Katkak

Berat Yıldız

Yücel Dağlı

Kitap tasarımı

Ersu Pekin

Baskıya hazırlayan

Kemal Kara

Yayımlayan

Motto Project

Mtt İletişim ve Reklam Hizmetleri

Şehit Muhtar Cad. Tan Apt. No: 13 / 13

Taksim / İstanbul

Tel: (212) 250 12 02

Fax: (212) 250 12 64

www.mottoproject.com

yayinlar@mottoproject.com

Baskı

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No. 3

Kağıthane - İstanbul

Tel. 0212 294 10 00

Bu kitap, 8-12 Mayıs 2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde ve Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla İstanbul ve Konya'da düzenlenen Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu bildirilerini içermektedir.

Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Mevlevîliğin Kütahya'dan İstanbul'a yolculuğu

Ahmet Arı | Türkiye

MEVLÂNÂ, kendisinden önce yerleşmiş olan tasavvufî anlayışları yepyeni bir sistemde birleştirerek; farklı kültür ve düşüncelerin çarpıştığı XIII. asır Anadolu'sunda herkesi kucaklayan bir senteze ulaşmıştır. Büyük itibar gören bu anlayış, kısa sürede tarikat haline gelmiş ve beylikler zamanında ilk Mevlevî-hâneler açılmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde ise Mevlevîlik, imparatorluğun yayıldığı her yere ulaşma imkânı bulmuştur. Başlangıçta Ahilerden esnaf ve çiftçilerin büyük oranda ilgi duydukları Mevlevîlik, XVI. yüzyıldan itibaren yüksek tabakanın, tahsilli kimselerin itibarına mazhar olmaya başlamış ve böylece bedîî zevki yüksek bir tarikat teşekkül etmiştir.¹

Bilindiği gibi, Mevlevîliğin merkezi, 'kible-i âşıkân' veya 'Mevlânâ ve Mevlevîler Şehri' olarak da bilinen Konya'dır. Mevlevî tarikatı, bu şehir merkez alınarak teşkilatlanmıştır. Ancak, Konya'ya nispetle önem bakımından ikinci derecede olan merkezler de vardır ve bu merkezlerden biri de Kütahya'dır. Kütahya, Sultan Veled (ö. 1312) ve Ulu Ârif Çelebi (ö. 1320) zamanlarından itibaren bir Mevlevî yurdu hâline gelmiş ve tarihî seyir içerisinde de bu tarikatın önemli bir merkezi olmuştur. Mevlevîliğin kurucusu olarak kabul edilen Sultan Veled, bir şiirinde Kütahya'yı şu sözlerle över: "Böyle bir şehir olamaz, hiçbir şehir bu şehre benzeyemez. Kütahyalılara ne mutlu. Bu şehrin her yanı, mum gibi yüzden ibaret, âdeta ışığının ardı, karanlığı yok. Her bucağında bir bahçe, bir ova. Her yanında bir dere, bir ırmak. He-

¹ Mehmet Önder, "Mevlevîlikte Âhî Düzeni ve Sosyal Etkileri", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul 21-25 Ağustos 1989, Ankara 1990, s. 129-134.

le sağlam ve güzel bir kalesi var ki dünyada kimse öyle bir kale görmemiştir. Veled'e o şehrin güzelliği aydınlandı da âlem içinde apaçık onu övüp durmada."²

Kütahya'da ilk Mevlevîhânenin oldukça erken bir dönemde, Sultan Veled döneminde ve onun arzusu üzerine, müntesiplerinden Kütahya Fatihi olarak da meşhur olan Emir İmadüddin Hezâr Dînârî tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir. Ancak, bu düşüncenin kronolojik bakımdan bazı aksaklıkları vardır. Zira, başta Mehmed Ziyâ'nın eseri (*Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, İstanbul, 1328) olmak üzere, Mevlevîlik tarihine ilişkin kaynaklarda, Kütahya'daki ilk Mevlevî mürşidi olarak Celaleddin Ergun Çelebi (ö. 775/1373?)'nin adı geçmektedir.³ Eğer Kütahya'da, Sultan Veled döneminde bir Mevlevîhâne inşa edilmiş olsaydı, bir ara Bursa'ya giderek orada Geyikli Baba ile sohbet ettiği de rivayet edilen Ergun Çelebi'den önce bir başka mürşidin de olması gerekirdi. Halbuki gelenekte -Sultan Veled ve daha sonra Ulu Ârif Çelebi'nin Kütahya'yı ziyaret ederek burada Mevlevîliği yaymaya çalışmalarına rağmen- adından söz edilen ilk şeyh Ergun Çelebi'dir. Yine de Mevlevîliğin Kütahya'ya Sultan Veled döneminde girdiği hususu tartışmasızdır. Dolayısıyla, Sultan Veled'in müntesibi, Hezâr Dînârî'nin günümüzde adıyla anılan mahalde inşa ettirdiği mescit, Kütahya'da henüz kurumsallaşmamış

² *Dîvân-ı Sultan Veled*, Haz. F. N. Uzluk, Ankara, 1941, s. 550.

³ Ergun Çelebi'nin ölüm tarihinde bazı tutarsızlıklar vardır. Sâkıb Dede'ye göre Ergun Çelebi, Sultan Veled'in kızı Mutahhare Hatun ile Süleyman Şah (ö. 789/1387'den önce)'in oğlu Burhaneddin İlyas Paşa (Çelebi)'nin oğludur (annesi Âbide Melek Hatun) ve 775/1373'te, yani dedesinin ölümünden on beş yıl kadar önce ölmüştür! (Bkz. Sâkıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Mısır, 1283, c. I, s. 62.) Mutahhare Hatun, Sultan Veled'in ilk karısı ve Kuyumcu Selahaddin'in kızı Fatıma Hatun'dan doğmuştur. Sultan Veled Fatıma Hatun ile evlendiğinde Kuyumcu Selahaddin sağdır ve bu evlilik onun ölüm yılı olan 656/1258'den öncedir. 1258'den önce gerçekleşen bir evlilikten doğan bir hanımla evlendiğine göre ölüm tarihi olarak 1380'li yıllar verilen Süleyman Şah'ın çok uzun bir ömür sürdüğü anlaşılıyor. Sultan Veled'in torunları Hızır ve İlyas Paşaların adları *Menâkıbü'l-Ârifin*'de geçerse de Mutahhare Hatun'un Süleyman Şah'a verildiğine dair bir kayıt yoktur. Eflakî, Ulu Arif Çelebi (ö. 1320) ile Kütahya'ya gitmiş ve orada hastalanıp zaviyede yatmıştır. (Bkz. Ahmet Eflakî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, Haz. Tahsin Yazıcı, c. II, s. 349.) 1353'te tamamlanan *Menâkıbü'l-Ârifin*'de bunu kaydeden Eflakî'nin Ergun Çelebi gibi nüfuzlu birinden hiç bahsetmemesi oldukça şaşırtıcıdır. Bu bilgiler doğrultusunda Uzunçarşılı ve Gölpınarlı, Sâkıb Dede'nin Ergun Çelebi'nin ölümünü 775/1373 şeklinde göstermesini haklı olarak yanlış bulurlar (bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İst., 1932, s. 226; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka, İstanbul, 1983, s. 122). Mehmed Ziya'nın eserinde rastladığımız bir kayıta, Ergun Çelebi oğlu Burhaneddin Çelebi'nin ölüm tarihi olarak 824/1421 tarihi verilmektedir (s. 240). Bu bilgilerin ışığı altında Celaleddin Ergun Çelebi'nin, *Menâkıbü'l-Ârifin*'in tamamlandığı 754/1353 tarihinde henüz meşihatte olmadığını ve ölümünün de verilen tarihten daha ileri bir tarihte olduğunu söyleyebiliriz.

olan Mevlevîliğin ilk merkezlerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu tarihî bilgiler Mevlevîliğin Kütahya ve çevresinde, daha ilk dönemde yöre halkı tarafından bilindiğini göstermektedir. Herhalde bu durum tarikatın daha sonraki dönemlerde müesses bir form almasını da kolaylaştırmış olmalıdır. Bazı araştırmacıların işaret ettikleri gibi Mevlevîlik, Ulu Ârif Çelebi ile yakın ilişkileri tarihen sabit olan I. Yakub Çelebi (702/1302-741/1340) döneminde Kütahya'nın köylerine kadar yayılmıştır. Meselâ, Kütahya yakınlarında bulunan Çakır Köyü, bir Mevlevî köyüdür.⁴

Kısaca, bu tartışmalar çerçevesinde geleneğe de uyarak, Kütahya Mevlevîliğini Ergun Çelebi ile başlatmakta yarar vardır. Anne tarafından Çelebi ve baba tarafından Germiyânî olan Ergun Çelebi, Ulu Ârif Çelebioğlu Emir Âlim (1342-1350) ve Emir Vacid Çelebi (1350-1368) döneminde Konya'da yetişmiş ve Kütahya'ya postnişîn olmuştur.⁵

Ergun Çelebi, Hezâr Dînârî'nin inşa ettirdiği yapıya hücre, matbah ve semâhâne ekleterek Mevlevîhâneyi kurmuş ve Kütahya Mevlevîhânesi zamanının en önemli Mevlevîhânelerinden biri olmuştur. Ergun Çelebi'nin vefatından sonra burası Erguniyye Zâviyesi, Erguniyye Dergâhı olarak da anılmaya başlar. Ergun Çelebi, vefatından önce yerine oğlu Burhâneddin Çelebi'yi geçirmiştir. Aynı zamanda iyi bir şair olan Burhâneddin Çelebi'nin (ö. 798/1395) yerine de Zeyneddin Çelebi (ö. 828/1424) geçmiştir. Mevlevîhâne'nin şeyhliğine H/1000 tarihinden sonra Mehmed Efendi-zâde İbrahim Dede getirilmiştir. Altmış sene kadar meşihatta bulunan İbrahim Dede'den sonra Ulufeci-zâde Mehmed Dede Şeyh olmuştur. Kütahya'da Mevlevîlik yolunda büyük hizmetlerde bulunan Kâmile Hatun'un Kütahya'ya gelişi bu döneme rastlar. Arada ismi tespit edilemeyen bir zâtin şeyhliğinden sonra 1102/1690'da Sâkıb Dede'nin şeyhliği başlayacaktır. Sâkıb Dede'nin 46 yıllık şeyhliğinden sonra yerine geçen oğlu Ahmed Hâlis, H/1191 yılına kadar meşihatta bulunmuştur. Daha sonra sırasıyla Abdurrahim Atâ Çelebi 1206'ya kadar, Mehmed Sâ'ib Çelebi 1227'ye kadar, el-Hâc Abdülkadir Çelebi 1272'ye kadar, İsmail Hakkı Çelebi 1309'a kadar, İdris Hamdi Çelebi 1313'e kadar meşihat etmişlerdir. Mehmed Sâ'ib Çelebi'nin meşihatu sırasında zâviyeye tahvil edilen dergâhın 1313'ten sonraki şeyhi Rıza Çelebi mahdumu Hüsameddin Çelebi'dir.⁶

⁴ Abdülbâki Gölpınarlı, *age*, s. 245.

⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *age*, s. 122.

⁶ Kütahya Mevlevîhânesiyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mehmed Ziya, *age*, s. 235-247; Hasan Özönder, "Kütahya Mevlevîhanesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, II, Mayıs 1996, Konya, s. 69.

Kütahya Mevlevîhânesi, 'Kapanaltı' olarak bilinen yerde, Ulu Cami yakınında meydan başındadır. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, 1959 yılında vakıflar tarafından onarılıp cami olarak kullanıma açılan semâhânesi bugün 'Dönerler Camii' adıyla tanınmaktadır.

Kütahya'da daha ilk dönemlerde tekkenin, zâviyeden âsitâneye dönüştürülmesi ile Mevlevîliğin etki alanı daha da genişlemiştir. Bilindiği gibi Mevlevîhâneler fonksiyonları itibariyle âsitâneler ve zâviyeler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Âsitâneler, zâviyelere göre daha geniş bir alanda kurulur; zâviyeden büyük sayılır ve âsitâne şeyhleri, zâviye şeyhlerinden üstün tutulurdu. Çile, âsitânelerde çıkarılır ve dervişler bu tekkelerde yetişirdi. Konya'daki *Âsitâne-i Aliyye* de denilen Mevlânâ dergâhından başka Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Halep, Kastamonu, Karahisar(Afyon), Kütahya, Manisa, Mısır ve Rumeli'de (Yenişehir) bulunan Mevlevîhâneler âsitâne olarak bilinmektedir. Mehmed Sâ'ib Çelebi (ö.1227/1812) dönemine kadar âsitâne olarak işlev gören Kütahya Mevlevîhânesi'nde pek çok derviş çile çıkartıp *dede* olarak hilafet almıştır. Bu bakımdan Kütahya'da Mevlevîlik şehrin sınırları dahilinde kalmamış, yetiştirdiği pek çok isimle etki alanını daha da genişletmiştir.⁷

Kütahya Mevlevîliği içerisinde, bildirimizin konusunu teşkil eden "Mevlevîliğin Kütahya'dan İstanbul'a Yolculuğu"nda önemli bir yer teşkil eden Sâkîb Dede'nin ayrı bir önemi vardır. Bir Mevlevî şeyhi olmasının yanı sıra, Mevlevî tarikatının Dîvân edebiyatı içerisindeki en önemli temsilcilerinden biri olan Sâkîb Mustafa Dede, yaklaşık olarak 1652 yılında İzmir'de doğmuştur. Muhyiddîn-i Arabî müritlerinden ve Endülüs'ten İzmir'e göç eden mutasavvıf bir şeyhin soyundan gelmektedir. İyi bir tahsil gördükten sonra Mevlevî tarikatına intisap etmiş ve bu tarikatın önemli isimlerinden biri olmuştur. 46 yıl Kütahya Mevlevîhânesi şeyhliği yapmış, hiçbir devlet görevi almamış, 1735 tarihinde Kütahya'da vefat etmiştir. Mevlevîhâne'nin bahçesine defnedilen Sâkîb Dede'nin sandukası, bugün cami olarak kullanılan Mevlevîhâne'nin camekânla ayrılan kısmında bulunmakla birlikte, ailesinden pek çok kimsenin mezar taşının bulunduğu bahçede kendisinin mezar taşına rastlayamadık.

Şeyh Gâlib ve Esrâr Dede'nin saygı ve övgü dolu sözlerle andıkları Sâkîb Dede, oldukça hacimli divânı yanında -37 kasîde, 2 müsemmen, 5 müseddes, 2 tahmis, 165 gazel, 1 müstezâd, 22 tarih kıt'ası, 48 rubâ'î, 61 kıt'a, 51 nazım ve 1 muammâ, top-

⁷ Mehmed Ziyâ (trsz), *Yenikapı Mevlevîhânesi*, (hzl. Y. Senemoğlu), İstanbul s. 143-158 ; İ. H. Uzunçarşılı, *age*, s. 265.

lam 5689 beyit-⁸ Mevlevîlik ve kültür tarihimiz için çok önemli olan *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyyân* adlı üç ciltlik eseriyle bilhassa Mevlevîler arasında büyük ün kazanmış, etkisi *Hânedân-ı Sâkıbiyye* diye anılarak kendisinden sonra da devam etmiştir.⁹

Sâkıb Dede'nin Kütahya'ya şeyh tayin edilmesinde Mevlevî kadınlarının ileri gelenlerinden Küçük Ârif Çelebi (ö.1421) ahfâdından Kâmile Hanım'ın kızı Hâce Fâtıma Hanım etkili olmuştur. Sâkıb Dede Kütahya'da kendisi evlatlık da edinen Fâtıma Hanımın kardeşi Hüseyin Ağanın kızı Havvâ Hanım ile evlenir.¹⁰

Sâkıb Dede'nin gelmesinden önce magzûbe bir halde olan Kütahya, Dede'nin sayesinde mahmiye haline gelmiş, çeşitli ilimler ve bilhassa Farsça okutulmaya başlanmış, edebî hayat canlanmıştır.¹¹ Bu cümleden anlaşıldığına göre Sâkıb Dede, bir Mevlevî şeyhi olarak Kütahya'ya büyük hizmetlerde bulunmuş ve şehrin mâmur, bayındır bir şehir hâline gelmesinde önemli bir vazife icra etmiştir. Dolayısıyla Sâkıb Dede'nin Kütahya Mevlevîhânesi'nin toplumun sosyokültürel açıdan gelişmesine katkıda bulunan bir müessese olmasında büyük katkısı olmuştur. Erguniyye Dergâhı, Konya ve Karahisar'dan sonra Mevlevîliğin üçüncü merkezi hâline gelmiş ve Kütahya, Mevlevîlik tarihinde değerli bir yer kazanmıştır.

Kütahya Mevlevîhânesi şeyhliği sırasında 3-4 yıl kadar Karahisar (Afyon) âsitânesinin tevliyetine de vekâlet eden Sâkıb Dede, Mevlevîler içinde önemli bir yere sahip olmuş ve etrafında pek çok insan toplanmıştır. Sâkıb Dede'nin etkisinin "Hânedân-ı Sâkıbiyye" şeklinde bir ekole dönüşmesini temin edecek Seyyid Ebûbekir Dede (ö.1189/1775) bu insanların başında gelir.

Kütahya Mevlevîhânesi'nde, Sâkıb Dede'nin yetiştirdiği müstesna Mevlevîlerden olan ve 1159/1746 yılında Yenikapı Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin edilen ünlü Ebûbekir Dede ahfâdı, tekkeler kapatılıncaya kadar Yenikapı Mevlevîhânesi meşihatında bulunmuş ve bu sülale Mevlevîlik tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. İtrî ve Dede Efendi gibi mûsikî dehalarını yetiştiren Yenikapı Mevlevîhanesi, Ebubekir Dede ile birlikte büyük oranda Kütahya Mevlevîhânesi'nde oluşan gelenekten yararlanmıştı. Ebubekir Dede'nin oğulları Ali Nutkî Dede (ö.1804) ve Abdülbaki Na-

⁸ *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkıb Dede ve Divânı*, Haz. Ahmet Arı, Akçağ Yayını, Ankara, 2003.

⁹ Esrâr Dede, *Tezkire-yi Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, Mevlâna Müzesi İhtisas Küt. , No:1502, yk. 25a.

¹⁰ Sâkıb Dede, *age*, c. I, s. 261 ve Hâlis Dede, *Tufeylü Menâkıbi'l-Kibârı Mevlevî Fi-Menkabeti Hazret-i Şeyh Sâkıbi'l-Ma'nevî*, Süleymâniye Küt. , Nâfiz Paşa, No: 1186, yk. 45b.

¹¹ Hâlis Dede, *age*, yk. 121a.

sır Dede (ö.1821) tarihe geçen mûsikîşinaslarımızdandır. Bu iki kardeşten bilhassa ikincisi mûsikîmizde önemli bir yere sahiptir. Kütahya'da yetişip bilahare İstanbul'a yerleşen Abdülbaki Nasır Dede, İsfahan ve Acempûselik makamlarında bestelediği iki büyük Mevlevî âyini ile tanınmıştır.¹² *Tedkîk ve Tahkîk ve Tahrîriye* adlı mûsikîye ait risaleleri olan Nasır Dede, *Şerh-i Şâhidî, Terceme-i Menâkıb-ı Ârifîn ve Divân-ı Eş'âr* adlı eserlerin de sahibidir. Ebubekir Dede'nin üçüncü oğlu Abdürrahim Dede (Künhî Dede) de bilhassa mûsikî nazariyatında tanınan bir isimdir.¹³ Yine Ebubekir Dede oğlu Ali Nutkî Dede'nin mürebbîliğini yapan *Mecmû'atü't-Tevârîhü'l-Mevleviyye* (Mevlânâ Müze Küt. /5446) müellifi Seyyid Sahîh Ahmed Dede (ö. 1228/1813) de Kütahya Mevlevîhânesi'nde yetişmiştir. Kütahya Mevlevîhânesi postnişinlerinden Ulûfeci-zâde Mehmed Dede, bilhassa ta'lik yazıda mahir güçlü bir hattattır.¹⁴

Bu bağlamda Sâkıb Dede'den Ebubekir Dede'nin oğlu Ali Nutkî Dede'ye ve Şeyh Gâlib'e, yani III. Selim dönemi İstanbul'una ve Osmanlı yenileşmesine uzanan manevî ve fikrî bir köprü kurmak mümkündür. Bir başka ifade ile, Kütahya Mevlevîhânesi'nden Yenikapı ve daha sonra Galata Mevlevîhânelerine uzanan ve esas malzemesi Sâkıb Dede'nin fikirleri olan bir tesir söz konusudur diyebiliriz. Esasen "Hânedân-ı Sâkıbiyye" gibi bir ekolün mevcudiyeti, Sâkıb Dede'nin bu yoldaki tesirini ortaya koymada tek başına yeterli olmakla beraber dönemin ünlü Mevlevîlerinden Esrâr Dede'nin ve bilhassa da Şeyh Gâlib'in Sâkıb Dede'den saygı ve övgü dolu ifadelerle bahsetmeleri de bu tespitimizi desteklemektedir:

*Şeyhüm reh-i Mevlevîde Gâlib oldu
Feyz-i nefesi 'âleme vâhib oldu
Esrâr egerçi bî-nevâdur ammâ
Bir çâker-i hânedân-ı Sâkıb oldu¹⁵
Dil gevher-i feyze oldu ammâ tâlib
Bî-çârede âsâr-ı hevâ pek Gâlib
Geldi der-i hânedânına ağlayarak
Lutfeyle amân ey cenâb-ı Sâkıb¹⁶*

¹² Doğan Karaağaoğlu, "Kütahya'da Mûsikî", *Kütahya Yıllığı*, İstanbul, 1981-82, s. 701.

¹³ Tekin Uğurel, "Kütahya ve Mûsikî", *Yedi İklim*, XIII, 1995, s. 57.

¹⁴ Mehmed Ziyâ (trsz), *Yenikapı Mevlevîhânesi*, (hzl. Y. Senemoğlu), İstanbul, s. 143-158; İ. H. Uzunçarşılı, *Age*, s. 254-265.

¹⁵ Esrâr Dede, *Divân*, Süleymâniye Küt. , Hâlet Ef. Mülhak, No:162, yk. 130b.

¹⁶ *age*, yk. 25b.

Sâkıb Dede'nin ölümüne, makta'ı,

Mâtemin gûş eyleyüp Gâlib gürûh-ı âşıkân

Didiler târîh-i fevtin hây hatm-i Mevlevî¹⁷

Sene: H. 1148.

olan sekiz beyitlik bir tarih kıt'ası yazan ve Sâkıb Dede'nin ölümünden 22 yıl sonra dünyaya gelen Şeyh Gâlib'in bu tutumu, Sâkıb Dede'nin Şeyh Gâlib üzerindeki etkisini gösteren önemli bir kanıttır. Şeyh Gâlib bu kıt'asında dile getirdiği sevgi ve saygısını, gazellerinde de devam ettirerek bu konuda ne kadar samimî ve içten olduğunu ortaya koymuştur:

Feyz-i nigâhı cânib-i Sâkıb'dan almışım

Bedrû't-tarîka Hazret-i Ergûna uymuşum

Feyz-i nigâh-ı Hazret-i Sâkıb'dan iste hâl

Sırrı anun muhît-i zuhûr u butûn imiş¹⁸

XVII. asırdan itibaren İstanbul'da kök salmaya başlayan ve Çelebilik makamıyla ilişkilerini en alt seviyede tutmaya özen gösteren şeyh aileleri, idarî yönden Çelebilik makamına bağlı kalmakla birlikte, Mevlevîlik müessesesi içinde sosyokültürel bağımsızlığın temsilciliğini yapmışlar, zamanla iktidara yaklaşarak siyasî açıdan Çelebilik makamını yalnızca, kendi aldıkları kararları onaylayan bir tasdik merciine kadar indirebilmişlerdir. Bunun en tipik örneği, Şeyh Gâlib'i yetiştiren Ali Nutkî Dede'nin de mensubu bulunduğu Yenikapı Mevlevîhânesi'nin ünlü Ebubekir Dede ailesidir.¹⁹

Şeyh Gâlib'in Galata Mevlevîhânesi'nde postnişinlik yaptığı 1791-1799 yılları, Mevlevîliğin modernleşme hareketiyle hem çatışma hem de uzlaşma gibi birbirine karşıt iki ayrı ilişki biçimi oluşturmaya çalıştığı bir dönemdir. Mevlevîliğin modernleşme karşısında takındığı bu iki farklı tavır, XVII. yüzyıldan itibaren

¹⁷ *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Haz. Muhsin Kalkışım, Akçağ Yayını, Ankara, 1994, s. 148.

¹⁸ *age*, s. 326 ve 364.

¹⁹ Ekrem Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Galib", *Şeyh Galib Kitabı*, (Yayına Haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 54.

tarikatin içinde baş gösteren, Çelebiler ile İstanbul'daki şeyh aileleri arasındaki üstü örtük mücadeleye dayanır. Bir bakıma modernleşme, bu mücadeleyi III. Selim döneminde kısmen açığa çıkarmış, II. Mahmud'un 1808-1839 arasındaki saltanat yıllarında daha da netleşmesine neden olmuştur. İki reformcu padişahların döneminde, Konya'daki Mevlânâ Asitânesi postnişinliğini üstlenen ve Mevlevîliğin merkezî yönetimini temsil eden Çelebi ailesi, modernleşme hareketinin karşısında bulunurken İstanbul'daki Mevlevî kökenli şeyh aileleri ise modernleşmeyi desteklemek suretiyle iktidarın yanında yer almışlardır.²⁰

Bilindiği gibi Şeyh Gâlib fiilen bir Mevlevîhâne'de meşihat görevi almamış bir aileye mensuptur. Kasımpaşa Mevlevîhânesi postnişini Musa Sâfi Dede'nin dervişi olan babası Mustafa Reşid Efendi'den Melâmî-meşrep Mevlevîlik anlayışını miras alan Şeyh Gâlib, daha sonra bu tasavvuf neşvesini, III. Selim döneminin karizmatik bir figürü olan, Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Ali Nutkî Dede'ye intisap ederek sürdürmüştür.

Şeyh Gâlib, Galata Mevlevîhânesi meşihatini üstlendiği dönemde, İstanbul'un güçlü Mevlevî ailelerinden birine mensup olmamasına rağmen, tercihini Çelebilik makamının modernleşme karşıtı tavrı yönünde değil, kendisini yetiştiren Ebubekir Dede ailesinin modernleşme taraftarı politikası yönünde yapmış, bu ailenin birinci kuşak postnişinlerinden Ali Nutkî Dede'nin iktidarla bütünleşen reformcu kimliğini seçmiş ve böylece tarikatın uzlaşmacı grubu içinde sivrilen bir isim olmuş ve zamanla Galata Mevlevîhânesi şeyhi olarak tarikatın yönetim kademesine yükselmiştir. Siyasi motivasyonunun modernleşme ideolojisini kavrayacak şekilde olgunlaşmasına mürşidi Ali Nutkî Dede öncülük ederken Gâlib'i reform hareketinin sembolü olan padişah III. Selim'e yaklaştıran kişi, dönemin ünlü siyaset adamı ve aynı zamanda da Ali Nutkî Dede'nin müntesiplerinden Hâlet Efendi'dir.²¹

Sonuç olarak "Mevlevîliğin Kütahya'dan İstanbul'a Yolculuğu", Sâkîb Dede'den Ebubekir Dede vasıtasıyla özellikle Ali Nutkî Dede'ye ve Şeyh Gâlib'e uzanan tesiri, Yenikapı, Galata Mevlevîhâneleri etrafındaki yepyeni oluşumu ve -diğer başka etkilerle beraber- Mevlevîliğin Osmanlı yenileşmesi karşısında aldığı tavrın zeminini; kısaca "Hanedân-ı Sâkıbiyye"yi ifade eder diyebiliriz.

²⁰ Ekrem Işın, *age*, s. 52.

²¹ Ekrem Işın, *age*, s. 55.